

Lawrence Rosen (ur.)

***Other Intentions: Cultural Contexts and the Attribution of Inner States.*
School of American Research Press, Santa Fe 1995, 264 str.**

Kaj se dogaja v neki drugi osebi? Ali nam je lažje razumeti notranjost nekoga, ki je družinski član, sosed ali sodelavka? Ali lahko razumemo notranje vzgibe, namere in motive Arabcev iz Maroka, Kaqchikel Indijancev iz Gvatemale, Daribi ljudstva iz Papue Nove Gvineje, ali pa nam le-ti ostanejo za vedno skriti? Ali so različne kulture razvile različne metode za razumevanje notranjih vzgibov? Na ta in še mnoga druga vprašanja, ki se navezujejo na temo intencionalnosti, poskuša vsaj delno odgovoriti pričujoča knjiga. Osnova zanjo je bil enotedenski seminar leta 1990 v Santa Feju v ZDA, ki se ga je udeležila izbrana družina visoko kotirajočih antropologov ter trije drugi strokovnjaki: filozofinja, pravnik in jezikoslovec. Človekove namere so do nedavnega veljale za domeno filozofske abstraktnosti, psiholoskega teoretiziranja in versko usmerjenega razglabljanja. V pričujoči knjigi devet avtorjev razmišlja o intencionalnosti kot družbenem in kulturnem pojavu. Intencionalnost se prepleta s porazdelitvijo moči, z moralno in zakonsko odgovornostjo, z osebnimi karakteristikami ter z zaupanjem ali bojaznijo pred prevaro.

Knjiga je razdeljena na uvod in na tri dele s po tremi poglavji. V kratkem uvodnem poglavju urednik knjige predstavi njeno tematiko in postavi problem v zgodovinski okvir evro-ameriškega sveta. V drugem poglavju Robert Paul predstavi kulturo tibetanskih Šerpe. Paul

pravi, da razlikovanje med intenco in dejanjem v evropski kulturi izvira iz razlike, ki jo evropska filozofija pripisuje razliki med razumom in telesom. To pa seveda ne velja za tibetanske Šerpe. Kljub temu, da Šerpe poudarjajo, da ne morejo videti v glave drugih ljudi, z lahkoto prepoznavajo namere drugih. Kot v vseh družbah po svetu, tudi njihovo kulturo preveva kopica rutinskih verižnih dejanj, ki so značilna za določene situacije. Tovrstna dejanja omogočajo prepoznavanje in predvidevanje namer in reakcij v podobnih situacijah. Seveda pa je treba biti pri artikuliranju človekovih intenc previden, ker tovrstna razglabljanja kaj rada pripeljejo do nesoglasij, preprirov, užaljenosti in celo sovraštva. V mnogih primerih Šerpe pripisujejo intencionalnost temu, čemur Evropejci danes ne bi več. Pri bolezni ali nesreči se zlobne intence pripišejo bodisi moškim, ki veljajo za šamane in se ukvarjajo z destruktivno magijo, bodisi ženskam, ki jih imajo za zastrupljevalke in čaravnice. Krivce iščejo tudi v nadnaravnih bitjih in duhovih. Tradicionalni pravni sistem, ki je podlaga za državne pravne institucije, je osnovan na ravnotežju med tistim, kar človek ali skupina stori in ustreznim povračilom. V primeru spora je to ustrezna kompenzacija. Tu se ne išče neka objektivna resnica, temveč takšna sprava, ki bo podlaga za bodoče uravnotežene družbene odnose. Zato ni čudno, da za določanje krivde uporabljajo divinacijo

in priseganje na božanstva, ki naj bi kaznovala tiste, ki kazni ne plačajo. Šerpe govore o sramu in kesanju, nimajo pa ustreznih konceptov in besednjaka za krivdo in greh, kot jih imajo na primer kristjani. V zahodnem krščanskem svetu se je na krivdi osnovana morala povzdignila do državnega pravnega sistema. To se v Tibetu ni zgodilo. Medtem ko zahodni svet zanimajo novosti in razvoj, pa je Mahayana budizem, ki preveva tibetansko kulturo, osredotočen v statično politično okolje in v raziskovanje osebnega notranjega sveta z meditacijo.

V tretjem poglavju Kay Warren govori o političnem nezaupanju med Kaqchikel Maya Indijanci z gvatemalskega višavja. V tej analizi poskuša Warren pokazati, da poznavanje drugih vključuje bojazni, ki niso le produkt trenutnega političnega nasilja, temveč so hkrati zapuščina njihove lastne verske preteklosti. Za tradicionaliste je bilo vedno pomembnejše sodelovanje kot pa stanje zavesti. Skupinski obredi utrjujejo hierarhijo med posamezniki. Glavno vlogo igrata »spoštovanje« in občutek organizacijskega reda. Ker se intence posameznikov in skupin lahko uporabljajo v politične intence, je svet drugih za Indijance vedno prikrit. Mayi verjamejo, da notranjost drugih ni nikoli popolnoma dostopna, da namere ostanejo prikrite, ter da sta zavist in odtujitev stalni družbeni nevarnosti.

Marilyn Strathern prične svoj esej s primerjanjem izmenjave daril pri Melanezijcih in Evropejcih. Na raznih svečanostih melanezijski gostitelji pripravijo svoje goste do določenih čustev, do veselja ali žalosti, do občudovanja ali žalovanja. Čustveno doživljanje gostov gostitelji poplačajo z darili. V zahodni potrošniški družbi bi bil pravi šok, ko bi nekoga plačali samo zato, ker je pokazal

svoja čustva. Čustva naj bi darila tako ali tako spremljala, vsako darilo naj bi imelo tako imenovan »personal touch«, to je del tiste osebe, ki darilo daje in del tiste osebe, ki darilo dobi. Za evro-ameriško družbo je značilno, da so intence usmerjene v doseganje ciljev. Če se ti cilji ne dosežejo ali, če so rezultati drugačni od pričakovanih, govorimo o nenameravanih posledicah. Strathern povzame primer reklame za *in vitro* osemenitev. Ta obide dejanski problem neplodnosti in se posveti cilju – otroku. Znan je primer iz Amerike, ko je genetska mati, ki je zanosila na željo nekega para hotela zadržati otroka. Sodišče je odločilo v korist para, ki je otroka naročil. Strathern poimenuje tovrstno stališče »novi biologizem«. Izbira se oblikuje izven telesa matere, ki je otroka naročila. Hkrati pa je tovrstna izbira »zdravilo« za njeno telesno stanje. Z željo po zanositvi kot glavnim določiteljem materinstva se biologija razširi. Strathern pravi, da pri tovrstni nosečnosti konzumerizem in podjetništvo zanikata obdobje nosečnosti, to je obdobje med željo in njeno izpolnitvijo.

Drugi del, ki je posvečen literaturi, jeziku in fotografiji prične ameriški romanist Eugene Vance. Njegova tema sta intencionalnost in semiotika pri zažigu ameriške zastave. Zakon določa, da je zažig zastave onečaščenje zaščitnega simbola. Vance primerja ameriški zakon s teološko mislijo srednjega veka, to je z usmrtitvami v zgodnjem krščanstvu in s spori, ki so se pojavili ob ikonoklazmu v 8. in 9. stoletju v Bizancu. Ikonoklasti so zagovarjali prepričanje, da nobena podoba, ki jo je naredila človeška roka ne sme biti čaščena; tovrstna dejavnost naj bi bila malikovanje in prekršitev druge zapovedi. Ikonofili so temu nasprotovali z obrazložitvijo, da čeprav te

podobe niso sveta bitja, vseeno prikličejo spomin na čaščeno sveto bitje. Vance pravi, da se intence ne razvijajo le skozi družbene odnose, temveč tudi skozi semiotične odnose, to je skozi simbole, ki jih uporabljamo. Vance poda primer demonstracij proti Reaganovi nuklearni politiki v Dallasu, ko je policija aretirala Gregorya Leeja Johnsona, ker je polil ameriško zastavo z bencinom in jo zažgal. Johnsona so kaznovali z enoletnim zaporom in plačilom 2000 dolarjev. Iz zapisov sodišč Vance povzame glavne točke: na prvem so poudarili, da je že sama tovrstna namera kazniva; na drugem so poudarili, da je ameriška zastava že več kot 200 let simbol države in da njen zgodovinski značaj zadošča za ohranitev tovrstnega zakona. Avtor prispevka pa pravi, da to ni resnična zgodovina, temveč zgodovina anekdot, izmišljenih in izbranih zgodb, ki so jih Američani v skladu s krščansko tradicijo oblikovali v zgodovino.

V šestem poglavju ameriški profesor prava Leonard Kaplan govori o spreminjanju dojemanja človeške intence in o njeni povezanosti z moralno sodbo. Avtor trdi, da osredotočenje na storilčevo namero onemogoča pravično razsodbo. Tovrsten okvir je preozek, saj se pogledi na poštenost in krivdo spreminjajo. Druga teza, ki jo avtor postavi pa je, da je človekova namera pri določanju krivde postala od konca 19. stoletja manj pomembna. Da bi svoje teze podprl avtor analizira dve leposlovni deli in en film: roman Hermana Melvilleja *Billy Budd*, roman Friedricha Dürrenmatta *Sodnik in njegov obešenec* ter film Woodya Allena *Zločin in kazenski prekrški*. Iz vsakega izmed teh del lahko povlečemo neke sklepe o povezanosti intence, umora, odgovornosti, pravice in zla v zahodnem svetu. V prvem delu in-

tenca ni ločena od dejanja in odgovornosti. V drugem delu intenca služi interesom države. Morala, ki izvira iz skupnih vrednot, se z vpletenostjo države ustrezno spremeni. V tretjem delu umor ni tragičen temveč se pojavi kot moralna bolečina: kombinacija Joba iz Stare zaveze, Dostojevskijevega romana *Zločin in kazen* ter konceptov Marxa in Freuda. Za Melvilleja je človeški zakon v službi božjega in predstavlja edino rešitev pred zlom. Za Dürrenmattove osebe je značilno, da je njihova morala nepopravljivo kompromitirana. Morilec v Allenovem filmu ostane neodkrit in nekaznovan. Reši se celo brez metafizične bolečine.

V naslednjem poglavju Catherine Lutz analizira fotografije iz ameriške revije *National Geographic*. Lutz pokaže na aktivno vključevanje povprečnega bralca v te »zamrznjene podobe«¹ trenutkov in osmišljanje le-teh z lastnimi občutenji in intencami. Ljude iz nekega kulturnega okolja lahko podobo s slike približajo svoji lastni domačnosti ali pa jo za vedno odtujijo. Lutz pravi, da je vedno več tako imenovane »dokumentarne fikcije«² saj postmodernizem spodbuja ljudi k temu, da ne razlikujejo več med realnostjo in fantazijo. Zato jih tudi ne zanima, ali je fotografija dokumentarna ali umetna. Lutz je opravila razgovore s petinpetdesetimi ameriški belci. Pokazala jim je 20 fotografij ljudi iz neevropskih družb. Ljudi temne polti so označili za revne in nesrečne; njihov karakter, čustvovanje in misli so »brali«³ kar s kože. Zato ni čudno, da so med ameriški bralci članki iz Afrike najmanj popularni. Ena od glavnih tem, o katerih so bralci govorili, je dualizem »tradicionalnim«⁴ in »primitivnim«⁵ ter »modernim«⁶ in »civiliziranim«. Družbeni evolucionizem seveda ni na podobah

samih, temveč je privesek tistih, ki fotografije izdelujejo in tistih, ki jih gledajo. Kapitalistični konzumerizem izdatno vpliva na način kako ljudje - ameriški belci srednjega sloja v tem konkretnem primeru - vidijo podobe in kakšne želje in intence pripisujejo ljudem s fotografij.

Tretji del prične antropolog Roy Wagner. Po predstavitvi *habu* obreda med ljudstvom Daribi z višavja Papue Nove Gvineje, Wagner pokaže, da je človek lahko ujet v družbene dejavnosti, ki so polne negotovosti in kjer intence postanejo nejasne. Zahodna pojmovanja poudarjajo, da intenca pride pred dejanjem. Med Daribiji pa je intenca lahko posledična, to je rezultat sodelovanja pri kaki aktivnosti. Wagner, ki ga poznamo po njegovih teoretskih razglabljanjih o kulturi na splošno, postavi zanimivo tezo: naše pojmovanje »kulture« naj bi bilo tesno povezovano s tem, kako različna ljudstva v različnih delih sveta pojmujejo spontanost znotraj področja intencionalnosti - kako jo zanikajo, se sklicujejo nanjo ali pa ji pripisujejo krivdo za določeno dejanje. Wagner konča svoje kratko poglavje s tezo, da je »kultura« v bistvu fotografija intencionalnosti. Intencionalnosti ni »v« fotografiji zato, ker je intencionalnost tista, ki »je« fotografirala.

V devetem poglavju se Rosen sprašuje ali se je koncept intencionalnosti med Arabci iz Maroka v zadnjih desetih letih spremenil in ali so se podobne spremembe dogajale tudi pri konceptih verjetnosti, vzročnosti in odgovornosti. Če se pri družbenih spremembah koncepti na novo določijo, če se metafore, ki se uporabljajo za razumevanje drugih spremene, če se predpostavke, na katerih temelji zaupanje med člani družine ali plemena porušijo, potem lahko pri-

čakujemo spremembe pri razumevanju notranjega stanja drugih ljudi. Če pa obstoječi koncepti prevzamejo spremembe ne da bi se sami spremenili, bomo težko opazili, če je do kakršnihkoli sprememb sploh prišlo. Za Maročane so koncepti intencionalnosti, verjetnosti, vzročnosti in odgovornosti tesno prepleteni s pogledom na človeško družbo kot posebljeno in pogodbeno. Na primeru orientalskega bazarja Rosen pokaže, da je identiteta posameznika določena z odnosi, ki jih oseba ustvari. Podoba bazarja prenese na družbo kot celoto ter na zakonsko, versko in družinsko življenje. Pri porokah, na primer, je poganjanje nujno. Pаметen človek pozorno spremlja vedenje drugih, in temu ustrezno načrtuje in oblikuje svoja lastna dejanja. Za Arabce je oseba združenje kompleksnih in menjajočih se navezanosti na druge ljudi. Ker obstajajo ljudje le v družbenem kontekstu, ni kronološki čas tisti, ki razkrije resnico oseb, temveč so osebe tiste, ki razkrijejo resnico dogodkov.

V zadnjem poglavju filozofinja Amelie Oksenberg Rorty najprej opozori, da so vprašanja o mišljenju, intencah, čustvovanju in percepciji drugih različna vprašanja in da zahtevajo različne odgovore. Zanj se drugačna kultura začne že pri prvem sosedu. Rortyjeva pravi, da moramo najprej poznati psihologijo posameznika in se šele kasneje lahko poglobimo v kulturne in subkulturne domene. Naše nezavedne, neizgovorjene domneve, da si drugi ljudje delijo naše vzorce zaznavanja, so tako globoko v nas, kot so v nas sami vzorci zaznavanja. Svoja stanja projiciramo na druge in jih skozi njih seveda napačno razumemo. Naša lastna stanja so v procesu interakcije zelo občutljiva za kakršnokoli korekcijo. Bolj ko se vključu-

jemo v vzajemno konkretno sodelovanje z neko osebo, bolj verjetno je, da se napačne podobe korigirajo.

V celoti je knjiga izvrstna zbirka zanimivih in stimulativnih člankov, ki kažejo na to, da so človeške intence v veliki meri družbeni in kulturni pojav. Seveda nihče od avtorjev ne more v svojem kratkem prispevku upoštevati vseh dejavnikov, ki vplivajo na razumevanje intencionalnosti. Tako včasih pogrešamo osebni karakter posameznika, ki je brez dvoma pomemben pri ugotav-

ljanju in poznavanju človeških intenc. Morda bi si želeli več poudarka na individualnosti v neevropskih družbah in kolektivnosti v evropskih družbah, saj praktično vsi avtorji zadnjo lastnost pripisujejo prvim, prvo lastnost pa zadnjim. Vendar pa to že spada v področje psihološke antropologije in etnopsihologije, ki pa očitno nista bili tisti področji, ki so se jim avtorji v pričujoči knjigi želeli posvetiti.

Borut Telban